

“Yaddan çıxmaz Qarabağ...”

Mustafa Çəmənlinin yaradıcılıq kredosu

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış simalarından, 70-ci illər ədəbi nəslinə mənsub yazıçılarımızdan olan Mustafa Çəmənlinin çoxşaxəli, maraqlı yaradıcılığında Qarabağın tarixi taleyi xüsusi yer tutur. Xüsusən müstəqillik dövrü yaradıcılığında, atəşkəsdən sonrakı dövrdə yazdığı “Üç yaşlı əsir” adlı povesti bu fikri bir daha təsdiq edir. Əslən qarabağlı olan, Ağdamın Çəmənli kəndində doğulan yazıçı yaşadığı, şahidi olduğu hadisələri, hafizəsində daim çözlədiyi xatirələri qələmə alıb. Bu əsər həm də müəllifin həyat tarixçəsi, təqvimidir, ömrünün narahat anları, Ağdamsız günləridir.

Yazıcının yurd həsrəti, nisgili, ürəyinin ağrısı, kədəri povestin hər səhifəsində sezilir, duyulur. M.Çəmənli əsər boyu bir elin-elətin yaşayış tərzini, adət-ənənələrini, yurd sevgisini, torpağa bağlılığını, insanların mərhəmət duyğularını əks etdirən bənzərsiz bədii lövhələr yaradıb. O, olub-keçənləri mükəmməl yaddaşı ilə bugünüməzə ötürür: “Batalyonun bir hissəsi hücum keçmişdi. Bir saat sonra Naxçıvanikin ətəyindəydilər. Tanklar dayanıb kəndə sarı xeyli mərmə atdı... Gözlənilməz hücum düşməne toparlanmağa, əks-hücum keçməyə imkan verməmiş, saqqallılar dabanlarına tüpürüb kəndi tərk etmişdilər. Görünür, xocalıların başına gətirdikləri müsibəti indi də azərbaycanlıların onların başına gətirəcəyindən qorxmuşdular.”

Uğurlu döyüş əməliyyatımızın ardınca daha bir kənd boşalmışdı. Könüllülər dəstəsi bu düşmən yuvasını əldə saxlamaq üçün kömək gözləyirdi, çünki erməni yaraqlıları geri qayıda bilərdi. Kəşfiyyatçılar “evlərdə heç kim qalmayıb” xəbərini gətirdikdən sonra əsgərlər ikibir, üçbir kəndə səpələndilər. Məlumat nə qədər dəqiq olsa belə, tanış olmayan həyətlərə həyəcənsiz girmək, düşmən evinə baş vurmaq elə də asan deyildi, bundan ötrü risk lazım idi.

Silaha sarılanlar yaxşı bilirlər ki, sükutun həyəcanı atışma zamanı yaranan qulaqbatırıcı hay-küydən daha güclüdür. Yazıçı özünəməxsus məharətlə bu psixoloji məqamları real təsvir edib: “Kim zəmanət verə bilərdi ki, evlərin künc-bucağında, kol-kosda, qayalıqda gizlənmiş düşmənin gülləsinə tuş gəlməyəcəksən... Döyüş vaxtı bilirsən ki, düşmənlə üzbeüz atışırsan, sakitlikdə, sükutda isə düşmənin nə kimi plan qurması ilə bağlı nigrançılığın hər dəqiqəsi bir il qədər uzundur.”

Yazıçı həyat gerçəklikləri ilə dolu əsərində rəngarəng obrazlar silsiləsi yaradıb. Millətçi ermənilərin hələ 1948-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz

bölgəsindən zorla qovub çıxardığı soydaşlarımızdan olan, yaşı 85-i haqlamış Qaratel müəllimə ömrünü-gününü vaxtilə məskunlaşdığı yurd yerinin maarifinə, böyüyən nəslin tərbiyəsinə həsr edib. Sözü keçən, nəsihəti eşidilən bu ağbirçək qadın əsl el anası, yol göstərəndir.

Qarabağ müharibəsi alovlananda ilk könüllülər sırasında cəbhəyə yollanan oğlu Teymurun boşalmış kənddə ermənilərin tərk edib getdiyi üç yaşlı uşağı darda qoymayıb, özü ilə gətirərək anası Qaratele verdiyi səhnə çox təsirlidir. Oxucu düşünə bilər ki, birinci deportasiya zamanı ermənilərin didərgin saldığı bu azərbaycanlı qadın düşmənin balasına yaxın durmaqdan imtina edəcək. Amma belə olmur. Hər şeyə rəğmən, Qaratel bu üç yaşlı "əsir"i – erməni balasını qucağına alıb başını sığallayır. Oğlancığazı ermənicə danışdırıb onun adının Sergey, anasının isə Siranuş olduğunu öyrənir. Böyük oğlu Şakirin, qonum-qonşunun narazılığına baxmayaraq, erməni uşağını bir müddət yanında saxlayıb himayə edir.

Qaratel hələ 18 yaşında ikən üz-üzə qaldığı didərginlik həyatının, indi də bir-bir itirdiyimiz torpaqlarımızın ağrı-acısını ürəyində yaşasa da, çəpər qonşusu Zavta arvadın, dul qalmış Tamaranın, meyiti düşmən tərəfdə qurduquşa yem olan Fəqanın havalanmış ata-anasının, daha kimlərin, kimlərin dərd sərini göz önünə gətirsə də, "insanlığı itirmək olmaz" fikrini dəstəkləyir. O, Gülablı döyüşündə sol qıçını itirmiş Salehə üzünü tutub: "Biz də onların əlindən olmazın zillət çəkmişik. 48-də bizi yurdumuzdan qovdular. qaçqın-koçkün həyatı yaşayıb özünə gün-güzəran qurmağın nə olduğunu ancaq qaçqın olanlar bilər. Amma indi ata-anasından aralı düşmüş bir əlcə tifiyə nə deyəsən, neyləyəsən... Günahsız bir körpədi..." deyir.

İctimai-siyasi həyata etirazın, müstəqillik dövrünün gətirdiyi ab-havanın da əks olunduğu bu əsərdə insan itkisi, insan qəlbini ağrı-acısı ön plana çəkilib. Yazıçının yaratdığı Teymur obrazını səciyyələndirərək. Hücumdən sonra bir kimsənin qalmadığı erməni kəndində ağlayıb-hönlənən uşaq səsi eşidərkən onu axtarıb tapan, düşmənin balası olsa belə, nalə çəkən bu balaca məxluqun halına yanan Teymur vicdan hissini itirməyən Vətən müdafiəçilərimizin ümumiləşdirilmiş surətidir. Ata-anasının dar macalda atıb qaçdığı oğlancığazı mələfəyə büküb qucağına alan, silah yoldaşlarına çatanadək onunla "söhbət edən" döyüşçümüzün söylədiklərinə diqqət yetirərək: "Sakit ol, balaca! Atan qarşıma çıxsaydı, yəqin ki, öldürərdim... Necə ki, bizimkilərdən çoxunu sizinkilər atasız qoyub... Hələ günahsızsan, məsumsan. Ancaq gün gələcək, etirazın böyüyəcəksən, sənənin beynini də biz türklərə qarşı zəhərləyəcəklər. Bizi o qədər pisləyəcək, o qədər soyqırımından danışacaqlar ki... Bəlkə elə Xocalı qətlamını törədənərdən birisi də sənənin atandır? Amma mən sənənin ata-anana qovuşmağını istəyirəm..."

O müdhiş gecədə zülm-zillətlə Ağdama sarı gələn xocalılara köməyini xatırlayan, qanlı faciənin acılarını təkrarən yaşayan Teymur bir an içində düşmən balasını yerə çırpıb, təpiyi altına salmaq istəsə də, "lənət şeytana!" deyir. Söyq-təbii balaca oğlu Türkəri xatırlayır, hələ də içini çəkən uşağı sinəsinə sıxır. Az sonra Sergeyi anası Siranuşa qaytaranda da ləyaqət hissini unutmur.

Mustafa Çəmənlinin müəllif təhkiyəsi maraqlı olan bədii nəsr nümunələrində milli kolorit, milli ruh güclüdür. Onun əsərlərinin bir özəlliyi də qəhrəmanları ilə bağlıdır. Qarabağ savaşının odundan-alovundan keçmiş bu insanlar içində yaşadıkları ağrı-acılı hadisələrə yanaşmaları ilə də fərqlidir. Onlar, necə deyərlər, ağa qara demir, həqiqətin gözüne dik baxırlar. Bu qürurlü, məğrur insanlara əsl qəhrəmanlara xas olan məziyyətlər – comərdlik, dara düşənə əl tutmaq, arxa-dayaq olmaq, canıyananlıq, ən başlıcası isə yurd sevgisi xasdır. Onların düşüncələri əsərin mahiyyəti və müəllifin qayəsi ilə üst-üstə düşür. Povestin qəhrəmanları ən əlacsız vəziyyətdə belə, inamla yaşayır, torpaqlarımızın işğaldan azad olunacağı günü intizarla gözləyirlər. Əsər boyu yazıçı bu qənaətində qalır və sonrakı nəsle mesajını ötürür: yağının elə həmin yağı olduğunu unutmamağa haqqımız yoxdur.

Yazıçının, necə deyərlər, yer nəvalı, göy sədalı nəsr əsərlərini, o cümlədən, Qarabağ hadisələrindən bəhs edən “Ruhların üsyani” povestini və “Fred Asif” sənədli romanını həvəslə oxumuşam. Bu əsərlərində də söz diridir, canlıdır. Torpaq iddialarından əl çəkməyən, kin-küdurətlə yaşayan bədnam qonşularımızın qaniçən əməllərinə yazıçı sərt, birmənalı münasibət bəsləyib həmişə. Dünyaya çəki-düzən vermək istəyən Mustafa müəllim qılınctək iti, ovxarlı qələmiylə yazırdı: “O xislət ki, babalarınızda var, bu xəmir hələ çox su aparacaq. Mənasız ədavətə son qoymasanız, bu işıqlı dünyada nə siz bir gün görəcəksiniz, nə də biz.”

Müəllif müsahibələrinin birində demişdi ki, Qarabağsız günlərimizdə ürəyimin nisgilini az da olsa dağıtmaqdan ötrü vaxtilə Şuşadan Arazın o tayına gəlin köçmüş Ağabəyim ağa Cavanşirin qütbətdə göyüm-göyüm göynədiyini anlarda çağırdığı bu bayatısını tez-tez xatırlayır və dodaqaltı öz-özünə pıçıldaymış:

**Əzizinəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Aləm cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ!..**

Haqsız yerində oturtmaq, özgə torpaqlarında meydan sulayanları cəzalandırmaq isə nə az, nə azacıq – otuz ildən sonra mümkün oldu. Artıq bildirdik ki, bir durnanın dimdiyində qayıtmayacaqdı yurd yerlərimiz. Zavallı yarasalar parlaq gün işığından qorxar, bozqurdclar gələndə isə çaqqallar dəlmə-deşik axtarırlar. Müharibənin artıq qanlı cəbhələrdə, səngərlərdə yox, şüurlarda getdiyi, Zəfər salnaməmizi yazacağımız zaman yetişdi. 44 gün çəkən Vətən müharibəmiz dünya hərbi tarixinə xalqımızın ordu ilə vəhdətinin rəmzi kimi yazıldı, işğal edilmiş yurd yerlərimiz düşmən caynağından azad edildi. Bugünlərin möhtəşəm sevincini yaşayan yazıçı-publisist Mustafa Çəmənli deyir ki, Qarabağı, ata yurdum Ağdamı, dağılmış olsa da, gördüyümə görə xoşbəxtəm. Bu yurd yerlərimizin gözəl, abad günlərini də görəcəyik!

Zemfira MƏHƏRRƏMLİ